

כתיבה: אביעד שלמה מוריה
עריכה: הרבנית שרון רימון

קבצי הפתגמים בספר משלי

דף לימוד על משלי י"ד - י"ח - שבוע מס' 146

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע



פרקים י"ד - ט"ז: המשך אסופת המשלים העוסקת בחכמה

פרקים ט"ו, ט"ז, י"ז: אסופת משלים העוסקת במוסר וביראת ה'

פרקים י"ח: משלים העוסקים בחברה ובשיפוט

לימוד מעמיק



איסוף המשלים ועריכתם בקבצים

הקובץ השני של ספר משלי - מפרק י' ועד פרק כ"ב - ואף לאחוריו, בנוי כאסופות של משלים - כל פסוק משל לפני עצמו. הפסוקים השונים אולי עקביים ברעיונות שהם מעבירים, אבל במבט ראשון לא נראה שיש קשר ברור בין פסוק לפסוק ברצף הקריאה. בשיעור זה נפתח פתח להבנת המשמעות של אופן סידור הפתגמים בקבצים.

חלק א - איסוף הפתגמים

למרות שכותרתו של הספר מייחסת אותו לשלמה המלך, חז"ל ייחסו את כתיבת ספר משלי דווקא לימי חזקיהו:

בבא בתרא טו עמוד א



חזקיהו וסיעתו כתבו: ישעיה, משלי, שיר השירים, וקהלת.

המקור לקביעה הזו, הוא כנראה בפסוק הפותח את הקובץ הרביעי של המשלים: **גַּם-אֶל־הַמְּשָׁלִי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הָעֵתִיקוּ אֲנִישֵׁי חֲזָקְיָה מִלְּדַרְיָהוּדָה (כ"ה, א).** פסוק זה משייך את המשלים בקובץ הרביעי לאיסוף שנעשה בימי חזקיהו המלך לשימור משלי שלמה במקום אחד. חז"ל למדו מכאן שבתקופתו של חזקיהו הייתה תחייה ספרותית ותורנית, שבמסגרתה דאגו סופרי המלך לשפץ, לערוך ולסדר את כתבי החכמה - ואולי אף דברי חכמה שהועברו בעל פה - ולשמר אותם במסודר בכתב. לכן הם הרחיבו את הנאמר בפסוק זה גם על ספרי החכמה האחרים של שלמה - שיר השירים וקהלת, כקובץ ספרים שנערך באותה התקופה. (ראה עוד **בפוסט מאת הרב ד"ר יואל בן נון ובפוסט מאת יהודה קיל**).

ספר מלכים מעיד ששלמה חיבר משלים רבים: **וַתִּרְבַּח חֲכָמַת שְׁלֹמֹה מִחֲכָמַת כָּל בְּנֵי קִדְּם וּמְכַל חֲכָמַת מִצְרַיִם... וַיִּדְבֶּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מְשָׁל (מלכים א' ה', י-ב).** גם אם נספור כל פסוק בספר משלי בנפרד, לא נגיע לשלושת אלפים דברי

חכמה - משלים, וכנראה שרבים ממשלי שלמה נאמרו בעל פה ולא השתמרו. יחד עם זאת, נראה כי אנשי חזקיהו השתדלו לאסוף ולשמר יחד כמה שיותר מן המשלים הללו למען יעמדו לדורות הבאים.

מצד אחד, העובדה כי מדובר בפעולת איסוף ושימור פשוטה, מסתדרת עם התחושה כי המשלים מופיעים זה לצד זה ללא הקשר רציף (עד כדי תחושה המתבטאת באמירה הנפוצה שבספר משלי אין קשר בין פסוק לפסוק). עם זאת, דווקא מתוך הבנה כי נעשתה עבודת איסוף ועריכה מסודרת של המשלים, מעוררת אותנו לחשוב - על פי מה סדרו אנשי חזקיהו את המשלים שאספו?

חלק ב - סידור בקבצים

שיר



בתחילת שנות האלפיים, היה נפוץ מאד טרנד ה'סטיקרים' - מדבקות שהודבקו על רכבים ובמקומות ציבוריים נוספים, ונשאו עליהם "סלוגן" - משפטי עמדה קצרים שיווקיים בנושאי דת, פוליטיקה וחברה. דויד גרוסמן אסף סטיקרים כאלה, וקבץ אותם יחד לכדי שיר ראפ, שבוצע לאחר מכן על ידי להקת הדג נחש.

[שמעו את השיר](#) ובחנו את [המשלים שלו](#) - חשבו כיצד בחר גרוסמן לחבר בין הסטיקרים השונים, והאם יש משמעות לרצף של הסלוגנים בשיר? חשבו על הדומה והשונה בין השיר הזה לבין ספר משלי.

שאלה למחשבה



אם הייתם מקבצים אוסף של פתגמי חכמה לספר אחד, כיצד הייתם מסדרים ומסווגים אותם? חשבו במיוחד על המשלים והנושאים השונים העולים בספר משלי - מה הייתם מסדרים אחרת, לו הייתם אתם עורכי הספר?

בשיעור זה ננסה לחפש הגיון ועומק רעיוני מאחרי אופן סידור המשלים על ידי אנשי חזקיהו.

כבר במבט שטחי אפשר לשים לב שישנה חלוקה כלשהיא של המשלים. עובדה זו ניכרת קודם כל בחלוקת הפרשיות הפתוחות, שמחלקת את המשלים לקבוצות: י' - י"ב; י"ג - ט"ו, יט; י"ט, כ - י"ז, כג וכן הלאה. נוסף על כך, ניתן לזהות בראשיתו של כל קובץ "כותרת" - פסוק פתיחה החוזר על עצמו בשינויים קלים, ומזכיר את חשיבות העברת החכמה הזו בחינוך לבנים: **בִּן חָכֵם יִשְׁמַח־אָב וּבִן כָּסִיל תּוֹגַת אָמוּ (י', א); בִּן חָכֵם מוֹסֵר אָב וְלֵץ לֹא־שָׁמַע גְּעֵרָה (י"ג, א); בִּן חָכֵם יִשְׁמַח־אָב וּכְסִיל אָדָם בּוֹזֵה אָמוּ (ט"ו, כ).** החלוקה לקבצים מרמזת על סידור וסיווג של המשלים בתוך הפרקים על פי נושאים שונים.

מקריאה ראשונית של הקבצים, תוך תשומת לב למילים החוזרות בהן, ניתן לשים לב לכיוון מרכזי שעולה בכל אחד מהקטעים הללו:

י' - י"ב: חזרה על המושגים 'צדק' ו'רשע'. נראה כי הקובץ עוסק בהליכה בדרך הישר ויתרונותיה, ובאבחנה בין צדיק לרשע.

י"ג - ט"ו, יט: חזרה על המושגים 'חכמה' 'כסילות' 'אויל' 'נבון'. נראה כי הקובץ עוסק בקניית החכמה ודרכיה.

י"ט, כ - י"ז, כג: אזכורים רבים של שם ה', של 'טוב' ו'רע'. נראה כי הקובץ עוסק במוסר, ערכים ומידות טובות.

לאחר שזיהינו את הנושאים המרכזיים שבכל קובץ, עלינו לזהות אילו פתגמים מדברים באופן מובהק וישיר על הנושא המרכזי, ולעומת זאת אילו פתגמים נוספים נמצאים בקובץ, ומתוך הבחנה זו לנסות להבין את תפקידם

של הפתגמים שאינם עוסקים ישירות בנושא המרכזי של הקובץ. הפתגמים ה"נספחים" יכולים להיות בעלי משמעות עצמית, אך שיבוצם בתוך קובץ העוסק בנושא מסוים נותן להם משמעות נוספת.

נדגים את תהליך הלימוד בקובץ הראשון (י'-י"ב). הקובץ עוסק בעיקר בנושא "צדיק ורשע", כפי שראינו בשיעור הקודם. נעיין בתחילתו של הקובץ (י', א-טו), ונסדר את הפסוקים על פי אבחנה זו: נדגיש את המילים העוסקות ב"צדיק ורשע". לאחר מכן נפריד (ע"י הזחה פנימה) בין הפסוקים העוסקים בנושא "צדיק ורשע" לבין פסוקים "נספחים" העוסקים לכאורה בנושאים אחרים. לבסוף, ננסה להבין את הפסוקים ה"נספחים" בהקשר שבו הם נמצאים:

משלי י', א-טו:



משלי שלמה בן חכם ישמח-אב ובן כסיל תוגת אמו

לא-יועילו אוצרות. רשע וצדקה תציל ממות:

לא-ירעיב ה' נפש צדיק והות רשעים יקהף:

ראש עשה כר-דמיה ויד חרוצים תעשיר:

אגר בקנין בן משפיל נרדס בקציר בן מביש:

ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס:

זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב:

חכס-לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט:

הולך בתם ילך בטח ומעקש דרכיו יודע:

קנין ענין יתן עצבת ואויל שפתים ילבט:

מקור חיים פי צדיק ופי רשעים יכסה חמס:

שנאה תעורר מדנים ועל כל-פושעים תכסה אהבה:

בשפתיו נבון תמצא חכמה ושבת לגו חסר-לב:

חכמים יצפנו-דעת ופי-אויל מחתה קרבה:

הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם

כאשר מסדרים את הפרקים באופן כזה, ניתן לקרא את פתגמי הביניים כמרחיבים או מפרשים באופן מסוים את הפסוק (או קבוצת הפסוקים) שלפניהם. כלומר: כל קובץ עוסק בנושא מסוים, ומביא אוסף של פתגמים באותו נושא, וכאשר יש צורך לפרש את אחד הפתגמים או להרחיב אותו, ישנו מעבר לפתגמים נוספים, ולאחר מכן חוזרים לנושא המרכזי וממשיכים ברצף הפסוקים של הנושא המרכזי.

בהמשך השיעור נדגים את השימוש בשיטה זו להבנת כמה קטעים בקובץ השני של ספר משלי.

חלק ג - דוגמאות להבנת פסוקים מתוך הקשרם בקובץ

דוגמא א - פרק י' פס' ב-ה: רווח נקי

לֹא-יִוָּעִילוּ אוֹצְרוֹת רָשָׁע וַיִּצְדָּקָה תִּצְלֵל מִמּוֹת

לֹא-יִרְעִיב ה' נַפְשׁ צַדִּיק וְהוֹת רְשָׁעִים יָהֳרֵף

רָאשׁ עֲשָׂה כַּף-רִמְיָהּ וַיִּד חֲרוּצִים תִּעֲשֶׂי

אֵיךְ בְּקִיץ בֶּן מִשְׁכֵּל נִרְדָּם בְּקִצֵּי בֶן מִבִּישׁ

הפסוק הפותח את הקטע מגדיר את המסר המרכזי - אוצרות וממון רב המושגים בדרך רשע, שלא כדון, אינם מועילים לאדם. לעומתם, דווקא עשיית הצדקה - כלומר, התנהלות ממונית ישרה - תציל את האדם ממוות. נשים לב, כי הפסוק לא מבטיח שמי שילך בדרך הצדקה יהיה עשיר או ירוויח גם הוא אוצרות, אלא רק שלא יצטרך לדאוג מחסרון כזה שיביא אותו לרעב ולמוות.

המסר של הפסוק הראשון מתמיה קצת כשהוא עומד בפני עצמו, שכן על פניו עושי הרשע יכולים להשיג אוצרות רבים, שבוודאי מועילים להם להימנע מרעב ומחסור. אך הפסוק הבא מבהיר את הסבה שהמסר הזה נכון - לא בגלל שכך המציאות הטבעית, אלא בשל התערבותו של ה' בנושא: לֹא-יִרְעִיב ה' נַפְשׁ צַדִּיק וְהוֹת רְשָׁעִים יָהֳרֵף. למרות שהצדיק עלול להרוויח רק מעט כסף, ולעתים בשל צדקותו אפילו לא מספיק למחיתו, מובטח כי ה' דואג לצדיק ומוודא שצדקותו לא תביא אותו לרעב. לעומת זאת, דווקא הרשע, שחושב שאוצרות הרשע שאסף יועילו לו, יגלה כי ה' מונע ממנו להשיג את תאוותיו.

הפסוקים ה"נספחים" אמנם עוסקים בנושא אחר - הרווח שבחריצות לעומת כשלונו של העצל. אבל כאשר הם מובאים בתוך ההקשר הספציפי, הם מוסיפים אמירה מהותית לגבי הקשר בין הצדקה וההצלחה הכלכלית. במקום להנגיד בין חרוץ לעצל, הפסוק מנגיד בין 'יד חרוצים' ל'כף רמיה', מה שיוצר קישור מוסווה בין רמיה לעצלנות. הרמאי חושב שיוכל להשיג ממון ללא השקעה מרובה, על חשבון מאמץ של אדם אחר. הרמאות היא דוגמא למעשה רשע, שנראה כדרך קלה ומהירה להכניס כסף לכיס. אדם שמתרגל להשיג דברים בקלות ובאופן לא ראוי, יתקשה מאד להתאמץ בבא היום ולהרוויח את לחמו. לעומת זאת, הישרות מחייבת את האדם לפתח הרגלים של חריצות ועבודה קשה, שייטיבו עמו בעתיד.

החריצות, הדורשת ראייה למרחוק, ומעודדת בעת הקיץ לאסוף את המזון שיישמר לחורף, מתפקדת גם כמשל - הצדיק עובד קשה ומשלם מחיר זמני של חוסר נוחות, כי הוא מבין את היתרון לטווח רחוק שבהליכה בדרך הישר. לעומת זאת הרשע רואה את העושר של אותו הרגע, ואיננו דואג לעתידו, בו יפרע ממנו ה' על השגת הממון בפשע. אם כן, רצף הפסוקים הללו בונה אמירה רעיונית בדבר רווחיותה של הצדקה השומרת על האדם לעתיד, ועל הקשר בינה לבין רווח נקי של עמל ועבודה הדורשת חריצות.

דיון:



בימינו, נפוץ הרצון להשיג כסף במהירות ובקלות. חדשים לבקרים מסתובבות ברשת מודעות בניסוח כגון: "רוצה להרוויח כסף בקלות?", המציעות לאנשים להרוויח המון כסף תמורת עבודה מעטה מאד. לדוגמא, ראו את [הכתבה הזו](#).

מה דעתכם על תופעה זו? האם ניסיתם פעם את אחת מהאפשרויות להשגת כסף במהירות, והאם זה הצליח?

נראה כי ספר משלי מתנגד לכך באופן עקרוני. מדוע? באיזו מידה דברי ספר משלי על חריצות ועמל עדיין רלוונטיים בדור שלנו?

דוגמא ב - פרק י"ד פס' לג עד פרק ט"ו פס' א: שימוש נכון בחכמה

המקטע הבא לקוח מן האוסף העוסק בחכמה, ופותח בפסוק על החכמה, שמבדיל בין חכמה הנמצאת אצל אנשים נבונים, לבין זו שנלמדת על ידי כסילים:

בְּלֵב נְבוֹן תִּנְגִּית חֲכָמָה וּבִקְרֹב כָּסִילִים תִּדְוַע

צְדָקָה תְרוֹמַס־גֹּי וְחֶסֶד לְאֲמִים תִּטָּאת

רֵצוֹן-מֶלֶךְ לְעֶבֶד מִשְׁכִּיל וְעִבְרָתוֹ תִּהְיֶה מְבִישׁ

מִעֲנֶה-דָּבַר יִשִּׁיב חֲמָה וּדְבַר-עֶצֶב יַעֲלֶה-אָף

בפסוק הראשון, יש הנגדה בין הנבון לכסיל, אך, באופן מפתיע, ההנגדה ביניהם איננה בכך שהנבון למד חכמה והכסיל לא למד, אלא להפך - שניהם למדו חכמה. אם כן - מה ההבדל ביניהם? ההבדל הוא בתוצאה: אצל הנבון החכמה זוכה למנוחה, בעוד אצל הכסיל היא "תִּדְוַע" - ניתן לפרש זאת בשני מובנים. האחד - הכסיל מודיע את חכמתו, מחצין אותה. אפשרות שניה להבנה (ראה בפרוש המלבי"ם) - תודע = נפגעת, מתייסרת [בדומה למה שנאמר בסיפור גדעון - וַיִּקַּח אֶת זִקְנֵי הָעִיר וְאֶת קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת הַבְּרִקָּנִים וַיִּדַע בָּהֶם אֶת אֲנָשֵׁי סְפוֹת (שופטים ח', טז)]. כלומר, הפסוק הזה בא באמצעו של קטע שלם העוסק בחשיבות החכמה, ומבהיר כי **החכמה כשלעצמה איננה פתרון קסם, אלא יש משמעות לאדם שנושא אותה ולאופן בו הוא משתמש בה**. הנבון שרוכש חכמה נותן לה מקום של כבוד המאפשר לו אחר כך להשתמש בה כראוי. לעומתו, הכסיל, מחצין את חכמתו (מודיע לכולם כל דבר שהוא שמע/למד/יודע), ואף משתמש בחכמה באופן שגוי ואפילו משתמש בה לרעה, ובכך הוא פוגע במהותה, ונפגע גם הוא בשל כך. עקרון זה דומה למה שאמרו חז"ל על התורה:

יומא ע"ב עמוד ב



אמר רבא כל תלמיד חכם שאין תוכו כבדו אינו תלמיד חכם... אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב (דברים ד, מד) 'וזאת התורה אשר שם משה? זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכה - נעשית לו סם מיתה. והיינו דאמר רבא דאומן לה סמא דחייא דלא אומן לה סמא דמותא

שאלה למחשבה



מהם הדברים שמבדילים בין שימוש נכון בחכמה לשימוש של כסיל? במה תלויה השאלה אם החכמה תהיה טובה לאדם או רעה לו? חשבו על אנשים שאתם מכירים שהחכמה שלהם שלילית.

שלושת הפסוקים ה"נספחים" לפסוק זה עוסקים בנושאים שונים ומגוונים. נעבור עליהם אחד אחד, ולבסוף נראה כיצד הם מתקשרים לפסוק הראשון:

צְדָקָה תְרוֹמַס־גֹּי וְחֶסֶד לְאֲמִים תִּטָּאת -

בקריאה ראשונה, קצת קשה להבין את הפסוק הזה, הרי חסד וצדקה שניהם דברים חיוביים, ואולי אף מקבילים, וגם 'גוי' ולאומים אינם שונים כל כך זה מזה. עם זאת, בצד אחד של המשוואה הצדקה מרוממת את הגוי, ובצד השני החסד נחשב ללאומים כחטא. חז"ל היו ערים לקושי הזה, והציעו כי ההבדל המשמעותי בין שני המקרים, נעוץ בזהות הגוי והלאומים - הגוי הוא עם ישראל ואילו הלאומים הם שאר אומות העולם:

בבא בתרא י עמוד ב



אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: בני מהו שאמר הכתוב (משלי יד, לד) צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת? נענה רבי אליעזר ואמר: צדקה תרומם גוי - אלו ישראל דכתיב (שמואל ב ז, כג) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. וחסד לאומים חטאת - כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן שאינם עושין אלא להתגדל בו... שאין עושין אלא כדי שתמשך מלכותן... שאין עושין אלא להתייחר בו... שאין עושין אלא לחרף אותנו בו...

תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי מציעים הסברים שונים לבעייתיות האפשרית בחסד של גוים, והמשותף לכולם הוא במניעים האגואיסטים שמתלווים לחסד. אין זה אומר בהכרח שגוי לא מסוגל לעשות חסד טהור. ראשית - ניתן להבין את דברי התנאים כמתייחסים דווקא לחסד שנעשה על ידי אומה או מלך, ולא על ידי אדם פרטי, שבדרך כלל מעורבים בדברים כאלה גם מניעים שונים. שנית, בסופו של דבר מדובר כאן במשל המאפשר לנו ללמוד עקרון מסוים - ובמקרה זה אנו לומדים כי המניעים שעומדים מאחורי המעשה יכולים להשפיע על מהותו.

רצון מלך לעבד משכיל ועברתו תהיה מביש -

פסוק זה עוסק במלך וביחסו לעבדו. גם כאן, בשני צדדי הפסוק ישנו מלך ועבד, אלא שבצד אחד המלך מרוצה והעבד משכיל, ובצד השני המלך כועס והעבד מביש. ניתן להציע שני פירושים למהפך הזה, כל אחד מדגיש הבדל אחר כעיקרי:

אפשרות אחת היא שהדגש הוא על מצב הרוח של המלך. אם העבד ניגש אל המלך בזמן שהוא במצב רוח טוב ומרוצה, הוא יזכה להיחשב בעיניו כעבד משכיל ומוצלח, ואם יגש אליו באותו האופן בזמן שהוא בכעס (- עברה) הוא יקבל יחס של עבד מביש.

אפשרות שניה היא שההבדל הוא בעבד עצמו. המלך יכול להיות טוב לעבדיו ויכול לפגוע בהם, וההבדל הוא ביחס שלהם אליו. אם העבד מוצלח - הוא יזכה לראות את פניו הטובים של המלך וליהנות מרצונו הטוב, ואילו עבד שאינו עושה מלאכתו כראוי, יקבל ממלכו רק כעס ועברה.

מענה דרך ישיב חמה ודבר עצה יעלה אף -

גם פסוק זה מתייחס לדבר אחד שיכול להביא להשפעות שונות על פי ההקשר בו הוא מופיע. האופן והטון בו נאמרים דברים ('מענה רך' או 'דבר עצה') הוא בעל השפעה רבה על אופן התקבלותם. על פי פסוק זה, יתכן שאדם יאמר את אותו המשפט כדי להרגיע את חברו, אבל האופן בו יאמר את המילים הוא העיקר - אם יאמר אותם ברכות, הוא יכול להועיל להשיב את חמת רעהו, אבל אם יאמר אותם בעצבנות, הוא רק יחמיר את המצב.

אם נחפש מכנה המשותף לכל הפסוקים הללו, נשים לב שבכולם ההקבלה בין שני חלקי הפסוק איננה הופכית לחלוטין, אלא יש בה עניין משותף שרק שינוי קל בהקשר או באופן שהוא נעשה, משנה את כל המשמעות שלו. בדיוק כמו המסר של הפסוק הראשון לגבי החכמה - שטובתה תלויה בהקשר.

באופן זה, ניתן להבין את כל שלושת המשלים הללו כמעין הרחבה והדגמה לרעיון, שאיכותה של החכמה תלוי באופן בו האדם משתמש בה. על ידי רצף הפסוקים, מתחזק המסר של כל פסוק גם כהסבר מדוע חכמת הכסיל לא מוצאת בתוכו מנוחה - אם זה בשל מניעיו השליליים לרכוש את החכמה הזו (כמו חסד הלאומים), או בשל אופיו המביש (כמו בעבד לפני מלכו), או פשוט בשל האופן בו הוא עושה בחכמה הזו שימוש (כמו שנימת הדיבור משפיעה על משמעותו). כשם שהמלך איננו טוב או רע כשלעצמו, אבל יש בו פוטנציאל להיטיב באופן משמעותי, כמו גם אפשרות לפגוע קשות, כך גם החכמה - גלום בה פוטנציאל עצום, שתלוי באופן השימוש בה. בנוסף לכך, חלק חשוב מהחכמה איננו רק הידע אלא "חכמת החיים", להשתמש בו בזמן הנכון, ובאופן הנכון.

אם כן, שלושת הפסוקים שהוצמדו לפסוק המפתח, הם אמנם משלים שעומדים בפני עצמם, אבל הם גם מאירים לנו שלושה סוגים של כסילות המשנים את השפעתה של החכמה על האדם - מניעים פסולים, אופי רע, ושימוש באופן לא מוצלח (זמן לא מתאים או סגנון דיבור בלתי הולם). האדם הנבון, שרוצה לרכוש את החכמה באמת, יעשה זאת ממניעים טהורים, ידאג להיות ראוי לכך, וישתמש בחכמה באופן הנכון.

דוגמא ג - פרק ט"ז פס' לג עד פרק ט"ז פס' ג: העיקר הכוונה

יְרֵאתָ ה' מוֹסֵר חֲכָמָה וְלִפְנֵי כְבוֹד עֲנֹהָ

לְאָדָם מֵעֲרֵכֵי-לֵב וּמֵה' מַעֲנֶה לְשׁוֹן

כָּל-דְּרָכֵי-אִישׁ זֶךְ בְּעֵינָיו וְתִכְן רוּחוֹת ה'

גַּל אֱלֹהֵי' מַעֲשֵׂיךָ וַיִּכְנֹ מַחֲשַׁבְתֶּיךָ

קטע זה לקוח מן האוסף העוסק במוסר ובמידות טובות. בקטע זה, הפסוקים קרובים זה לזה בתוכנם, ועוסקים ביחס בין האדם לאלוהיו. עם זאת, בשל טבעם של המשלים שעומדים כל אחד לעצמו, נדרשת מעט מחשבה כדי לראות את האופן בו מתחברים הפסוקים זה לזה לכדי אמירה אחת.

ראשית, מגדיר הפסוק הראשון כי כשם שיראת ה' קודמת לקניית החכמה (כפי שראינו ב**שיעור על החכמה** **המוסר**), כך גם על מנת להצליח ולהשיג כבוד, נדרשת קודם כל ענוה. בשני המקרים התנאי להצלחה לא נמצא דוקא בכמות ההשקעה או באופן המעשה, אלא בפנימיות של האדם - כדי שיצליח לרכוש חכמה כראוי, עליו להיות אדם ירא ה' ומוסרי, וכדי להגיע לגדולה והצלחה מעשית, עליו לגשת למעשיו בענוה. לכאורה, קביעה זו מפתיעה, כיוון שקשה לראות את הקשר בין מחשבותיו הפנימיות של האדם לבין עניינים טכניים חיצוניים, ועל כן בא הפסוק הבא ומבהיר כי העקרון העומד מאחורי הקביעות הללו, הוא שעיקר הבחירה האנושית נמצאת בפנים, בכוונותיו ובמחשבות לבו, ואלו בהוצאה לפועל של מעשיו ישנה כבר התערבות אלוהית - **לְאָדָם מֵעֲרֵכֵי-לֵב וּמֵה' מַעֲנֶה לְשׁוֹן**.

מכאן שהקשר בין מידותיו של האדם לבין הצלחתו, עובר דרך ה' המשפיע על איכות מעשיו ודיבורו ובכך משפיע על הצלחתו. טיב הקשר בין מעשיו של האדם לבין ה' לא נקבע על ידי הכוונה בפני עצמה, כיוון שכל אדם משכנע את עצמו בנחיצות המעשים שלו, ובטוח כי כוונתו טובה וטהורה. זיהוי של כוונה טובה אמיתית, תלוי במידות הפנימיות של האדם, ברוח שמניעה אותו לפעולה. ואת הרוח הזו בוחן ה' כאשר הוא בוחר האם לסייע לאדם במעשיו ולהביא להצלחתם - **כָּל-דְּרָכֵי-אִישׁ זֶךְ בְּעֵינָיו וְתִכְן רוּחוֹת ה'**.

מתוך ההכרה שהצלחת מעשיו של האדם נקבעת בסופו של דבר על ידי ה', ולא בהכרח על פי מידת ההשקעה שהוא משקיע באופן עשייתם, הפסוק האחרון ממליץ לאדם לקבל מראש את העובדה שה' הוא השולט במעשים, ולתת בידיו את המושכות. מתוך תפיסה הכרתית כזו, המקבלת את ה' כאחראי הבלעדי להצלחה, יגיע האדם לענוה, ומחשבותיו יתממשו במעשיו על ידי ה'.

רבי נחמן מברסלב, שיחות הר"ן אות ב':



טוב מאד להשליך עצמו על השם יתברך ולסמך עליו ודרפי כשבא היום אני מוסר כל התנועות שלי ושל בני והתלויים בי על השם יתברך שיהיה הכל כרצונו יתברך

גם כאן, רצף הפסוקים ה"נספחים" מסביר את מה שעומד מאחורי העקרון שהוצהר בפסוק הראשון: כדי להגיע להצלחה וכבוד, יש צורך בענוה, כיוון שהענוה היא ההכרה בכך שהצלחת המעשים תלויה בה', וה' הוא דואג להצלחתם על פי מה שהוא רואה בלבו של האדם.

סיכום:



רובו של ספר משלי מורכב מאוסף של משלים ודברי חכמה רבים שקובצו ונערכו על ידי סופרי ואנשי חכמה. מצד אחד - ישנה מטרה עצמאית של שימור כל המשלים הללו כל אחד בפני עצמו. אך יחד עם זאת, בעריכתם יחד לספר אחד, חוברו המשלים זה לזה בקבצים ובפרקים על פי נושאים שונים, באופן שעמידתם זה לצד זה מאפשרת העמקה והרחבה של הנושאים העולים מהם.

להרחבה



[מתן על הפרק - דף לימוד על מבנה ספר משלי](#)

[מתן על הפרק - דף לימוד לפרקים י-ט"ז](#)

[שיעור מאת הרב אלקנה שרלו: קריאות בספר משלי - עיון בפתגמי משלי](#)